

‘Luchtvertalers’

Hoe kunst ons navigeert door de ecologische crisis

Om de ecologische crisis aan te pakken is het planten van bomen niet voldoende. Een culturele transformatie is nodig. Kunstenaars spelen daarin een essentiële rol. Zij kunnen tastbaar maken wat nu nog onzichtbaar is.

Links: Klaus Littmann | For Forest, 2019

Mijn favoriete bomen zijn naaldbomen. Als ik in de woonplaats van mijn ouders naar het bos ga, loop ik vaak even door een ‘straat’ van hoge douglassparren. Het is hier donkerder, koeler, stiller en mystieker dan in de rest van het bos; alsof je een negentiende-eeuwse sprookjesprent van Anton Pieck binnenloopt. Het voelt als thuiskomen. Bomen vind je overal. In onze straten, onze kinderverhalen. Soms - tijdens kerst - zelfs in onze huiskamers. Onze levens zijn met ze vervlochten. Bij een geboorte planten we er soms een, net als bij een sterfgeval. Bomen horen bij ons. En toch gaat het niet goed met de bomen. De bomenkap en ontbossing zijn wereldwijd ongekend hoog. Bijna de helft van de oorspronkelijke bossen op aarde is al verdwenen. Ook het toenemende aantal hevige bosbranden zorgt voor de verdere verwoesting van onze eeuwenoude metgezellen. Dit is niet alleen slecht nieuws voor de bomen, maar vooral ook voor ons. Het einde van de bomen betekent immers ook het einde van de mens. In zijn werk *Voice of Nature* (2018) heeft de Nederlandse kunstenaar Thijs Biersteker de gezondheid van een boom symbool gesteld voor de gezondheid van ons allen. Aan de hand van sensoren, die verbonden zijn aan de wortels, takken en bladeren van een boom, laat Biersteker op een gigantisch aura-achtig scherm de fysieke toestand van die boom zien. Hoeveel licht en water de boom nodig heeft en wat de kwaliteit van de lucht is. Wanneer de bezoeker de boom aanraakt, kalmeert het kunstwerk of neemt het energieniveau toe. Het is een poëtisch, maar ook verhullend werk. Het toont ons wat niet goed zichtbaar is.

Bomen als voetleger tegen klimaatopwarming

Het besef dat bomen niet alleen een culturele en symbolische versiering van ons leven zijn maar ook een pure ecologische noodzaak, begint bij steeds meer mensen door te dringen. ‘Plant 1.000.000.000.000 bomen om klimaatverandering aan te pakken’, adviseerden Zwitserse ecologen vorig jaar nog. Bomen als voetleger tegen gevaarlijke klimaatopwarming: het klinkt simpel, maar dat is het niet. In het Antropoceen, het

huidige tijdperk waarin (het welvarende deel van) de mensheid het milieu en klimaat op hol heeft gejaagd, is de uitdaging veel groter. Onze moderne levensstijl als geheel staat ter discussie. Bomen planten, net als andere ‘*natural based solutions*’, is essentieel, maar niet genoeg. Culturele transformatie is wat deze tijd van ons vraagt. Makkelijk is dat niet. Culturen ontwikkelen zich over decennia, eeuwen. Ze veranderen, gaat eveneens langzaam. In zijn model voor een toekomstverkenning, gesymboliseerd aan de hand van een perceptuele ijsberg, onderscheidt de Pakistaans-Australische futuroloog Sohail Inayatullah vier lagen van veranderingen. Aan de top van de ijsberg, het puntje dat net boven het water uitsteekt, bevinden zich de ‘oppervlakkige’ nieuwsberichten over de (wereld)gebeurtenissen om ons heen. Daaronder, bij de tweede laag, stuiten we op de onderliggende patronen, oorzaken en verklaringen daarvan. Nog dieper, en eenmaal onder water, bevinden zich de diepe systeemstructuren en drijvende krachten van verandering: ontwikkelingen die al lang geleden zijn ingezet. Eenmaal aangekomen bij de onderkant van de ijsberg arriveren we bij de minst grijpbare laag: de mythes en archetypische verhalen over onze identiteit en cultuur, die we onszelf vertellen. Deze diepste laag is waar het mij hier om gaat. Want om te zien waar onze cultuur zich naar toe beweegt is het met name interessant om te kijken wat daar in die diepste laag gebeurt. Zijn er nieuwe metaforen, verhalen en rituelen in de maak? Is onze cultuur langzaam aan het muteren naar een nieuwe, ecologische beschaving? Of is dat ijdele hoop?

Olphaert den Otter | vuur 4/10/2012 (reeks: World Stress Painting, 2009-) | 2012 | Centraal Museum, Utrecht

Thijs Biersteker | Voice of Nature | 2018

Gezelschapsspel Forest

Voor
meer informatie
over Forest:
healalbv.eu/forest

Dendroceen

Afgelopen juli deed ik in het Amsterdamse bos mee aan een try-out van het gezelschapsspel Forest, gemaakt door Emke Idema. Het is een interactieve voorstelling die je meeneemt naar het 'tijdperk van de Boom', het Dendroceen. Een wereld waarin de klassieke verhoudingen worden omgedraaid. Niet meer de mens staat centraal, maar de boom. In het spel bevind je je in een speculatieve realiteit waarin de wereldgemeenschap heeft besloten om de boom wereldwijd heilig te verklaren en het kappen, of zelfs het beschadigen van bomen, als moord te beschouwen.

Wij leven in de 'oikos' en deze staat in brand

Als gevolg daarvan verbost de wereld snel en moet de mens zich leren aanpassen aan deze nieuwe situatie. Er moet een nieuwe wereldorde worden gebouwd. Het Dendroceen, als imaginaire wereld, laat de deelnemer oefenen in wat je vanuit milieufilosofische termen 'ecocentrisme' zou kunnen noemen: een milieu-ethiek die wil breken met het dominante antropocentrische denken door niet de mens maar het ecosysteem in het centrum van de dingen te plaatsen. De boom speelt in het verhaal van Idema de hoofdrol, maar zou ook kunnen worden beschouwd als een metafoor voor het ecosysteem in zijn geheel. De voorstelling creëert een mooie perspectiefkanteling bij de toehoorder. Belangrijk daarbij is om te leren denken in verbanden, interacties en relaties. Ecologie komt van 'oikos', het Griekse woord voor huis. Het is letterlijk de studie

van het biologische huis waarin alle levende wezens leven in relatie met hun leefomgeving. De coronacrisis heeft wederom hardhandig laten zien dat het een gevaarlijke illusie is te denken dat we daar op een of andere manier los van zouden staan. Wij leven *in* de 'oikos' en deze staat in brand.

Bomen in een stadion

Naast dit intellectueel begrijpen, is het ook belangrijk om het te ervaren, te voelen, te zien. In de zomer van 2019 plantte de Zwitserse kunstenaar Klaus Littmann 299 bomen op het voetbalveld van het Wörthersee Stadion in het Oostenrijkse Klagenfurt. In plaats van naar een voetbalwedstrijd te kijken, kreeg het publiek een replica voorgeschoteld van een Europees bos bestaande uit eiken, essen, zilversparren en haagbeuken. Een vervreemdende, unheimische én ontroerende ervaring volgens veel bezoekers. Waarom eigenlijk? Omdat het bos zo kwetsbaar oogt in een high-tech wereld vol beton, kunstmatig licht en dranghekken? Of omdat hetgeen wat aan de rand van onze moderne, urbane cultuur is komen te staan, de natuur, opeens in het hart ervan is geplaatst? Littmann zegt er zelf het volgende over:

"Placing a forest in a stadium is essentially about alienation. We are taking something people rarely pay attention to in their everyday life and placing it in somewhere completely new and unusual. In other words, the stadium makes the forest visible"

Wie dieper kijkt, ziet dus al wat meer van de beweging onder water. Plekken waar iets nieuws wordt geboren, waar geoefend wordt en de zintuigen herschoold worden. In het Antropoceen zijn kunstenaars op hun best als 'luchtvertalers'. Ik ontleen deze term aan de Duitse filosoof Peter Sloterdijk die zichzelf ooit als zodanig beschreef in een interview. Een beschrijving die mijns inziens ook toepasselijk is voor kunstenaars in tijden van ecologische crisis. Ze vangen in woord, beeld en geluid wat er in de 'lucht' van de cultuur hangt maar nog niet helder kan worden gearticuleerd. Dat is meer dan ooit nodig. 🌱

Ruben Jacobs, socioloog en schrijver